

EL LIBER DE CENTUM NOMINIBUS DEI O CENT NOMS
DE DÉU DE RAMON LLULL: PER A UNA
EDICIÓ CRÍTICA*

0. INTRODUCCIÓ

Quan hom descriu de manera sintètica l'ideari filosòfic de Ramon Llull, es parteix tot d'una de la concepció d'un sistema original, que es basa en arguments propis de l'escolàstica medieval, al servei de la persuasió i de la conversió d'infidels. D'altra banda, i més enllà de les reticències de crítics que encara redueixen la filosofia lul·liana al vessant cristià en exclusiva, també és cert que la finalitat didàctica en Llull té sentit en tant que part integrada en unes determinades formes de viure d'una societat a la qual ha de convèncer mitjançant la raó. En aquest sentit, la influència aràbiga atorga cohesió a obres com el *Blaquerna*, el *Llibre d'Amic e Amat* o el *Llibre dels cent noms de Déu* (a partir d'ara *LDCND*) que és ací el nostre objecte d'estudi.

Segons opinió d'Américo Castro (1966: 302) Llull confessa els préstecs que comparteix dels sufís per redactar les seues obres místiques com el *Llibre d'Amic e Amat* o els *Cent noms de Déu* i fins i tot n'adopta la mateixa terminologia esotèrica, és a dir, el recurs a l'hermetisme d'un llenguatge retoricat; com un mosaic d'influències de la mística musulmana, si més no passada pel sedàs del dialèctic sistema de l'*Ars*; recordem que el *LDCND* (any 1285) pertany al cicle de l'*Ars demonstrativa*, que inclou obres com la mateixa exposició de l'*Ars*, el *Lecturas super figuras artis demonstrativæ*, o de l'aplicació de les qualitats divines als elements, en el *Liber chaos*.

En aquest estudi partirem de l'objectiu de conèixer la transmissió codicològica del llibre, que s'ha conservat en diversos manuscrits en llatí i en català per arribar a conclusions ecdòtiques, de base per a una edició crítica, a partir d'una anàlisi confrontada d'ambdues versions, alhora que aportarem dades que recolzen la necessitat d'editar a doble columna el *LDCND*, després de presentar en aquesta avinentesa els resultats del pacient estudi ecdòtic de la totalitat de manuscrits de què disposàvem.

* Aquest article compta amb el suport del projecte d'investigació BFF2002-04197-Co3-01 del MEC que es duu a terme al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.

L'incentiu d'editar el llibre partia, des del primer estadi, del fet que ens trobàvem davant un llibre original i decisiu, que aportaria raons més que suficients als musulmans per substituir l'Alcorà, revelat per Al·là, pel *LDCND*, que el mateix Llull considera com un «bell dictat» i es proposa en el seu pròleg de rivalitzar amb un llibre de millor matèria:

1 Com los sarraïns¹ entenen provar lur lig ésser donada de Déu per ço car l'Alcorà és tan *bell dictat* que no·l poria fer null hom semblant d'ell segons ells dien, yo, Ramon Llull, indigne, me vull esforçar a vida de Déu fer aquest libre de c noms de Déu *los quals sé* que en l'Alcorà (1r); l'Alcorà no és dat de Déu, jatsia ço que sia *bell dictat* (1v).

I en el mateix pròleg, al·ludeix Llull a la tradició musulmana que explicita que ultra els 99 noms coneguts i atribuïts a la divinitat,³ aquell que descobriria el número 100 arribaria a conèixer l'essència divina (Urvoy 1990: 206):

2 Los sarraïns dien que en l'Alcorà són noranta e nou noms de Déu e qui sabia lo c sabia totes coses; perquè yo faç aquest libre de c noms de Déu *los quals sé* e per tot açò no·s segueix que sàpia totes coses (2r).

Llull es proposa una emulació i superació, fins i tot amb aquesta fina ironia de qui ja ho sap tot, perquè ha descobert el número 100, i seguint la tradició musulmana, coneix l'essència divina.⁴ Hem de pensar que en realitat el número 100 representa el número perfecte, el Nom suprem, que només està reservat a Déu; els hòmens només en poden conèixer 99 (Gimaret 1988: 53). El 99 és un número im-

1. Totes les citacions en català del *LDCND* estan fetes a partir del ms. 59 de la Biblioteca Universitària de Barcelona.

2. En la dedicatòria al *De los nombres de Cristo* (ed. 1923-25) Fray Luis de León insisteix en aquesta idea de la *matèria profitosa* a partir de l'escriptura dels noms atribuïts a Déu: «y deseando yo agora escrivir alguna cosa que fuesse útil al pueblo de Christo, hame parecido que començar por sus nombres, para principio, es el más feliz y de mejor anuncio, y para utilidad de los lectores la cosa de más provecho, y para mi gusto particular la *matèria* más dulce y más apazible de todas».

3. Un problema que intenten resoldre la major part dels crítics és de saber d'on procedeixen els noms donats a Déu. En el fons, aquest origen dels noms divins evoca també el de l'origen de les diverses llengües humanes: Déu és qui va crear les llengües, o van ser els homes, per convenció? Sobre aquest tema, vegeu la bibliografia de Loucel (1963) així com Weiss (1974: 33-41).

4. Un aspecte fonamental en tota la tradició teològicofilosòfica musulmana és el lloc preminent que ocupen els noms divins, per tal com descriuen la divinitat sota múltiples aspectes, com ara el poder, la justícia, l'omnipotència... En l'Alcorà, 90 són les recurrències als noms de Déu; p.e. es diu que Al·là posseeix els noms més bells per invocar-lo (7, 180); i qui impedeix que es pronuncie el nom de la divinitat en veu alta en les mesquites deuria ser considerat amb ignomínia en la vida terrena i castigat en l'altra vida (2, 114). En altres obres com en el *Maqсад* de l'Al-Ghazali es parla del nom (I, IV) i es parteix de la definició que hom deu conèixer, en primer lloc, l'eternitat de Déu i en segon lloc la perpetuïtat, és a dir, la idea que Déu

parell; l'imparell és inferior al parell, de manera que tot d'una que hom pugui recitar una llista de 100 noms guanyarà l'entrada al Paradís.

Sembla evident també que Llull pretén reptar les salmòdies dels musulmans, des d'un coneixement profund de tot el seu sistema; i en el mateix pròleg es proposa de crear un text que es pogués cantar «al so dels himnes»,⁵ de la mateixa manera que els musulmans canten l'Alcorà en les mesquites. El llibre de Llull tindrà, però, com a objectiu la primera intenció: conèixer i contemplar Déu, per a gran consolació i per a la predicació.

Així haurem de justificar la diafanitat i l'harmonia estructural del llibre, de condensada força interior, i moralitat expressada en principis aforístics, a l'estil del *Llibre d'Amic e Amat*, la nitidesa de contorns, que adopta una conformació simètrica, símbol del triomf de la norma, assaborida amb tot un catàleg de recursos retòrics, típics de les *artes prædicandi*, com la *captatio benevolentia* des del mateix inici, la personificació d'allò abstracte, el recurs al símil, en la dimensió d'un sil·logisme, així com una generalitzada dinamització de les dignitats divines, mitjançant el recurs a la repetició dispersa de conceptes del sistema de l'Ars, el paral·lelisme trimembre que explica les accions com a *potència*, *objecte* i *acte* sota les diverses formes: abstractes, correlatius d'acció, *-tivum*, *-bile*, *-are*; les relacions entre les dignitats i l'univers creat, regides pels principis relatius, com a «principis accidentals de totes les coses», vicis i virtuts, els principis ternaris, com Déu-criatura-operació (obra); les potències de l'ànima racional...

no és un accident, sinó únic en essència, l'alpha i l'omega de l'Apocalipsi en la Bíblia cristiana. Pel que fa al nom com a fonament metafísic, ens haurem de remuntar a tota una tradició filosòfica, filològica i mística que comença ja en el Gn 2,19-20 quan Adam, que compleix el manament diví, posa nom als ramats, a les aus del cel i a les bèsties del camp (*nomina sunt consequentia rebus*, diran les *Gloses Accursi*, en el segle XIII, a propòsit de la lectura del Gn). Sant Jeroni va dedicar a l'estudi de la teoria nominal tot un tractat, *Liber de nominibus hebraicis*, i sant Agustí va fer el mateix en nombrosos passatges de les seues obres. Especial atenció mereix en el segle V el Pseudo-Areopagita, *De divinis nominibus*, que tindria llarga influència en la literatura posterior. D'altra banda, seran innombrables els noms que les Escripures atorguen a Crist en les seues qualitats —sempre expressades a partir de substantius— de *Pastor*, *Anyell*; o dins de la Bíblia hebraica, on hom designa *Elohim* (corresponent al Déu) o *Adonai* (el Senyor). La idea que a Déu, com a compendi de totes les perfeccions, convenen infinits noms, prové del Pseudo-Areopagita: «In hunc ergo modum omnium causæ, quæ supra omnia est, et privatio nominis congruet, et omnia substinentium *nomina*, ut sit profecto omnium regnu et circa ipsa sint omnia et ex ipsa veluti causa, veluti principio, veluti fine dependeant, ipsaque iuxta scripturæ fidem sit omnia in omnibus» (f. 78v). Però, serà el misticisme (musulmà i cristià) que donarà a l'estudi dels noms la seua màxima significació, tot i pensar que en aquells es reflecteixen els noms divins; i en aquest sentit és on destaca l'aportació de Ramon Llull, amb el *LDCND*, on Déu té, entre altres, els noms de *Essentia*, *Unitas*, *Agens*, *Libertas*, *Bonus*, *Amicus*, *Concordia*...

5. El fet de prendre les Sagrades Escripures com a punt de referència d'on s'extreuen els noms que hauran de servir de base a tota una cristologia prové del Pseudo-Areopagita: «Ista ex divinatorum eloquiorum fontibus haurimus, inveniesque omne ferme, ut ita dixerim, theologorum laudationem ad beneficos divinitatis progressus exponendos atque laudandos, *divina effingere nomina*» (f. 78v).

Per tal com els sarraïns defensaven que qui coneixeria els 100 noms divins arribaria al coneixement de l'essència de Déu, el terme referit a Déu en tant que essència és repetit en 749 ocasions, seguit en decreixent ordre d'iterativitats els elements de la figura A de les dignitats divines: *Bonea* (B) (436), *Potestas* (E) (300), *Deus/Dominus* (129), *Aeternitas* (D) (70), *Sapientia* (F) (69), *Gloria* (K) (47); un registre moral dels *vitia* oposats a les *virtutes* (V), on allò que predomina és la idea d'un Déu just i pietós, així *Iustitia* (91), *Pietas* (V) (33), *caritas* (26), *spe* (17); les potències de l'ànima, on es dona preeminència, sens dubte, a la *Voluntas* (V) o l'amor de Déu (226), i en menys mesura a l'*Enteniment* (E) (195), pel qual l'ànima arriba a entendre i a recordar, mitjançant la *Memòria* (M) (47).

L'Art és per a verificar la veritat de Déu, i al *LDCND* notem una oposició clara entre la veritat de seguir a Déu, la *Veritas* (Y) (69) en oposició a la *Falsetat* (Z) (11).

El principi Déu-creatura-operació, és expressat amb el mateix nom de Déu (43), la *creació* (60), el *Fill* (43), així com la *Trinitat* (25) i *Encarnació* (21), com a fruits *ad extram* de la *Bonea* del Pare, principis que superen la mística dels musulmans. És així com totes les coses creades, a semblança de Déu, participen de l'acte de la *creació* i de la *recreació*.

En les relacions antitètiques dels principis correlatius de la figura T, és tòpic el recurs a la *Maioritas* de Déu (265) en contraposició a la *Minoritas* (18), *Æqualitas* (32)/*Inæqualitas* (2), *Concordantia* (27)/*Contrarietas* (11), *Principium* (27)/*Finis* (42).

I amb aquesta obra que conforma una perfecta harmonia dels elements cristians amb els musulmans, des d'una elaboració complexa que empra les fórmules de les dignitats i dels principis de l'Art, per tal que qui cante els noms pugui recitar-los «de cor» Llull empra el mitjà del vers, i presenta l'obra en tercines monorimes; la dificultat que se'n deriva supera la forma en què l'Alcorà és presentat. Allò que priva no és el còmput del vers, sinó el caràcter d'inimitabilitat i d'excel·lència del que Llull considera «millor matèria» que la de l'Alcorà:

Aquests versos *rimam* per ço que hom los pusque mills saber de cor. E no fem forsia si en alguns versos ha més sil·labes que en altres, per ço que *millor matèria* puscham posar en aquest libre e *major dificultat* posar tan suptil matèria *en rims* que no és posar l'Alcorà en lo dictat en què és posat (3v).

I. TRANSMISSIÓ TEXTUAL DEL *LDCND*

El *LDCND* (número III.9 en el catàleg de Bonner) es registra, entre altres, en els catàlegs de l'*Electorium* (n. 134), Salzinger (I, 146), Glorieux (an), Platzeck (n. 52). El títol varia segons els diferents inventaris, *Psalterium R. Lulli mire concinnatum rithmis catalanis, centum Dei nomina per totam hebdomadam in horis canonicis*

septem [BN] o *Centum nominibus Dei alias Psalterium* [Bover]. Aquestes variacions del títol ens indiquen ja la matèria de l'obra, que es considera com un psalteri rimat en català, que s'haurà de recitar segons pertوقي a cadascuna de les hores canòniques. Els noms divins estan distribuïts de manera reiterativa seguint l'estructura de la litúrgia de les Hores Canòniques:⁶ Laudes, Prima, Tèrcia, Sexta, Nona, Vespres, Completes. I així successivament, de manera cíclica. Tanmateix, el contingut dels versos lul·lians, que s'hauran de recitar al so dels himnes, presenten un ressò d'aquells psalms que es recitaven a Laudes i Vespres, hores especialment destinades a la celebració amb el poble, on s'entonaven cants d'una major riquesa espiritual i més fàcilment comprensibles als fidels (p.e. psalms 109, 50, 8). En la psalmòdia del *LDCND* es canten, doncs, aquells versos que estan inspirats en els sentiments més propis d'aquestes dues hores canòniques suara esmentades, com són l'acció de gràcies (ps. 29, 31, 40), la grandesa (150, 2); la Glòria (29, 9; 24, 7); el record dels actes de Déu (ps. 145; 21, 14), o la mateixa exaltació o invocació del nom de Déu (Veg. els psalms: 149, 1, 3; 63, 5; 29, 2; 33, 21; 20, 8; 100, 4; 8, 2; 22, 23; 23, 3; 34, 4; 54, 8; 72, 17; 72, 19; 74, 18; 75, 2; 79, 9; 80, 19; 96, 8; 115, 1; 148, 13); el poder de Déu (Ps. 29, 4; 93, 1); l'exaltació de l'amor (Ps., 33, 5); la justícia (36, 6-7), la bondat (27, 13); la veritat (51, 8; 86, 11), si més no, una lloança continuada, una mena d'antífona, o millor dit, un *Tē Deum* simfònic, on s'exalten a cada pas les dignitats i els atributs de Déu, per a la contemplació i meditació, combinats en Llull amb els principis del seu *Ars*.

1.1 Còdexs

El *LDCND* ha estat transmès en quinze manuscrits catalans i dos manuscrits que contenen la traducció llatina. Es troba a faltar una edició llatina en l'edició de Salzinger en els volums de l'edició de Magúncia; però malgrat els escassos comentaris pel que fa a l'anàlisi del contingut literari del llibre, existeixen les edicions fragmentàries d'Alòs-Moner (1928) que transcriu el pròleg i quatre dignitats (Jesús, Exoir, Consolació, Servir); una edició de Romeu i Figueras (1958), sense pròleg i amb tres dignitats (Jesús, Exoir, Consolació) i la més antiga (1839) edició de Rosselló, completa quant al número de dignitats divines, però amb llacunes d'interpretació considerables.

6. Vegeu com Joan Eiximeno, en la *Contemplació de la Quarentena*, recrea la tradició franciscana, representada per les *Meditationes Vitae Christi*, i estableix determinades correlacions entre les hores de l'Ofici Litúrgic, les parts del cos de Crist crucificat, virtuts i vicis. Per exemple, a Vespres es fa contemplació dels peus de Crist, i incideix en la diligència, com a virtut oposada a la peresa.

Quant als còdexs llatins, el ms. de la Biblioteca Ambrosiana de Milà, N81 Sup (ff. 1-79) i Palma, Causa Pia Lul·liana, 16 (ff. 2-55; 58-98) daten del segle XVI i XVII, respectivament en els catàlegs manuals, consultats en el Raimundus-Lullus Institut de Friburg. El ms. de Milà porta el títol de *Centum nominibus Dei*, i al lloc del de *Psalterium*. El ms. de Palma, que es conserva en mal estat, escrit per tres mans diferents, presenta disposició formal a dues columnes, on la columna esquerra conté el text en català i la dreta la traducció llatina. Si atenem a l'estat de conservació, el Ms. de l'Ambrosiana de Milà és l'únic còdex llatí la qualitat de transmissió del qual ens ajudarà a establir la tradició codicològica del *LDCND*.

Si ens centrem ara en els quinze manuscrits catalans, hem de tenir en compte una localització dels còdexs a les biblioteques de Roma, Alemanya i Espanya; a saber: 2 ms. de la Biblioteca Isidoriana de Roma, un parcial i amb nombroses llacunes, el ms. 1/43 (s. xv), ff. 15-574, i 1/71 (s. xv final), ff. 41rb, que conté només un full amb la taula dels noms de Déu; 4 ms. de la Biblioteca Vaticana, en concret: Vaticana, Apost. Ottob. Lat. 542, ff. 88r-88v (s. xiv); Ottob. Lat. 845, ff. 2-41v (s. xiv); Apost. Chigi Lat. E.IV. 118, ff. 6v-7v (s. xiv-xv); Vat. Lat., 10036, ff. 279-305 (s. xvii). D'aquests ms., els dos primers contenen únicament les rúbriques dels cent noms de Déu, i per tant, no els haurem de tenir en compte a l'hora d'establir la filiació de les famílies textuals. Els altres dos manuscrits vaticans presenten un text truncat amb nombroses llacunes de còpia i omissions.

El còdex alemany, Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10596, ff. 12-46v, del segle XVII, conté només fragments de l'obra, i s'aplega amb altres obres llatines com el *Liber de accidente et substantia*, o el *Liber de secretis sacratissima Trinitatis et Incarnationis*.

Dels manuscrits espanyols, localitzats en les biblioteques de Palma, Sevilla, Madrid i Barcelona, hem de tenir en compte, en primer lloc, els 5 manuscrits de Palma: SAL, 2, ff. 1-117 (s. xiv); un manuscrit acèfal, del segle XVI, en la SAL, 9, que s'inicia en el f. 9r; SAL, 110, ff. 1-55 (s. xvi-xvii); BP, 1025, ff. 85v-86 (s. xiv-xv); AD, Causa Pia Lul·liana, 16, ff. 2-55; ff. 58-95 (s. xvii) en pèssim estat de conservació. El manuscrit de la Biblioteca Colombina de Sevilla, 7-6-41 (s. xv) transcriu només les rúbriques dels cent noms (f. 211ab), mentre que el manuscrit de Madrid, Biblioteca Nacional, 11559, ff. 1-98v (del s. xv) de més qualitat de còpia que els de Palma, encara presenta nombroses omissions de tercines completes. En darrer lloc, el manuscrit de Barcelona, Biblioteca Universitària, 59, ff. 1-104, de finals del segle xv, escrit en lletra gòtica i enquadernació neoclàssica en pergami, és d'una qualitat òptima i presenta el text íntegre dels *Cent Noms de Déu*, conclusió a què arribem després d'establir la *collatio codicum* dels restants manuscrits.

Així, doncs, i des d'un criteri ecdòtic, que ara resumim ací per no allargar-nos massa, la nostra edició crítica partiria dels dos mss. base: en llatí, el ms. 81 de la

Biblioteca Ambrosiana de Milà; en català, el ms. 59 de la Biblioteca Universitària de Barcelona. Ara bé, hauríem d'editar, el text llatí, o el català?

En primer lloc, i si pretenem editar només el ms. llatí, ens trobem amb un evident entrebanc cronològic, per tal com si comparem la data de còpia dels manuscrits llatins, del s. XVI i XVII, amb els manuscrits catalans, dels quals hom té constància des del s. XIV i XV, no cal especular gaire en teories per afirmar que ens trobem davant una traducció llatina de l'original català.

L'opció per la llengua emprada al *LDCND* s'explicita en el pròleg:

3 yo, Ramon Llull, soplich al sant Pare apostòlich e als senyors cardenals *que-l fassen posar en llatí* car yo no lo y sabria posar, per ço cor *ignor la gramàtica* (1v).

Sabia Llull prou llatí, que demana una traducció? Recordem, si no, que Llull proclama el llatí com a llengua universal al cap. 94 del *Blaquerna* i que aquesta era la llengua dels concilis, de les universitats... Hem de pensar que més que tractar-se d'una impossibilitat per raons d'ignorància de la gramàtica llatina, l'ús de la llengua vulgar obeiria, si més no, al seu propòsit didàctic, de difondre el seu ideari en la llengua que millor podien entendre els destinataris. Quan convenia també traduïa algun fragment del *LDCND*, sobretot en els íncipits o èxplícits, amb el llatí que sabés:

4 Laus et honor essentiae Dei et divinis personis et dignitatibus earum. Et recordemus et amemus Ihesum Nazarenum et Mariam Virginem matrem eius. Et expectemus et desideremus carnis resurrectionis et in celo coram Deo magnam et sempiternam glorificationem in resurrectione. Amen (104r).

De més a més, en la religió musulmana hom creia que els noms divins de l'Alcorà no eren susceptibles de cap traducció, sobretot pel contingut polisèmic i al·legòric del llibre sagrat; així, doncs, Llull, des d'una voluntat de superar i d'escriure un llibre de «millor matèria» que el dels musulmans, i conscient de la dificultat que això implica, demana una traducció al llatí del seu *LDCND*.

Si ens aturem un moment en aspectes formals, observem una diferència bàsica entre els dos ms. que considerem base en les tradicions textuals llatina i catalana: la disposició del manuscrit de Barcelona (així com de tota la família textual dels *cent noms* en català) en versos anisòsil·làbics, que oscil·len entre 7 i 11 síl·labes, segons exigències mètriques, en disposició estròfica de tercines monorimes de rima oxítona regular, tret de dos casos on el mateix nom o atribut de la dignitat implicava ja rima paroxítona.⁷

7. En la dignitat «O essència»: «O essència que est eternal e *infinida* / e que està de tot bé *complida*: / tu est mon conort, gauig, e ma *vida*» (vv. 31-33); en la dignitat «O vita»: «O divina eternal et sancta *vida*: / en tu viu bonesa *infinida* / de bonificant, bonificable, bonificar *complida*» (vv. 437-439). El ritme serà sempre

Malgrat que el còmput sil·làbic és variable, la rima és conservada estrictament en el text català; sens dubte, Llull era conscient de l'habilitat dels musulmans per a la recitació en veu alta.

I amb aquesta obra que conforma una perfecta harmonia dels elements cristians amb els musulmans, des d'una elaboració complexa que empra les fórmules de les dignitats i dels principis de l'Art, per tal que qui cante els noms pugui recitar-los «de cor» Llull empra el mitjà del vers, i presenta l'obra en tercines monorimes; la dificultat que se'n deriva supera la forma en què l'Alcorà és presentat. Allò que priva no és el còmput del vers, sinó el caràcter d'inimitabilitat i d'excel·lència del que Llull considera «millor matèria» que la de l'Alcorà:

5 Aquests versos *rimam* per ço que hom los pusque mills saber de cor. E no fem forsa si en alguns versos ha més síl·labes que en altres, per ço que *millor matèria* puscam posar en aquest libre e *major dificultat* posar tan subtil matèria *en rims* que no és posar l'Alcorà en lo dictat en què és posat (3v).

Aquesta matèria posada en rims del text català divergeix del que és reiteratiu en el manuscrit llatí, on rimen només un 7% de les tercines —o el que és el mateix, només rimen 68 tercines del total de 886. Aquestes escasses rimes són, en la major part, formes d'infinitiu (-ARE (11), -ARI (3), -ERE, -IRE), gerundis o gerundius (-ANDO (3), -ENDO, -IENDO, -ENDUM), pretèrits perfets etimològics (-AVIT, -ERUNT), així com una recurrència a la rima en -ATE (13). Podem copsar tot d'una com les rimes sempre són paroxítones. En alguns casos, només rimen els primers dos versos d'una tercina i resta lliure el darrer:⁸

6 Infinitem bonum in Deo non existeret,
 si bonificare in sua bonitate deficeret
 per naturam intelligendi et amandi.

o els dos tercers, amb una natural inclinació a les rimes fàcils, sobretot -ATE:

 Quia⁹ Deus est suamet simplicitas,
 est ita simplex in trinitate,
 sicut simplex est in unitate

constant, així com la rima, sense que això implique una recurrència a rimes forçoses o imperfectes, com en la traducció llatina.

8. Còpia en aquestes notes la traducció catalana d'aquelles tercines que en el manuscrit llatí rimen de manera imperfecta o irregular: «Si en bondat no fos deificar / e si en deytat no fos bonificar / Deus no fóra Deus per son obra» (vv. 10-12).

9. «Car Deus és sa simplicitat, / és aytant simple en trinitat/com és simple en unitat» (vv. 387-389).

En altres casos ens trobem amb rimes imperfectes on tan sols es repeteixen els fonemes finals, i no es té en compte a partir de l'última vocal accentuada:

Bonitas¹⁰ reddit hominem placidum
humilem, liberum et gratum,
ipsumque reddet a defectu tutum

o fins i tot hi destaca un cas en què rimen els mateixos termes, en la mateixa accepció, fet que evidencia sobretot una rima buscada però artificiosa:

Oportet quia Deus est *sanctus*¹¹
quod in eo sit de bono *sanctus*
et quod is de se sit *sanctus*.

Per tant, amb només una lectura del manuscrit llatí no s'acompleix un dels objectius formals més representatius expressats en el pròleg: la conservació de la rima, com a recurs nemotècnic per recordar i recitar en veu alta; i d'altra banda, la presentació rimada, que implica major dificultat que en el llibre dels musulmans.

2. ANÀLISI DE LA TRADUCCIÓ LLATINA DEL *LDCND*

Amb aquests arguments suara esmentats, convindria establir una comparació analítica entre els textos dels manuscrit llatí/català dels quals partim. Les diferències més notables després d'una lectura acarada d'ambdues versions, es podrien resumir en els punts següents:

2.1 *Canvis que afecten només al ritme o l'eufonia en la recitació:*

a) En alguns casos, la traducció recorre a un terme comodí per evitar cacofonies en la recitació en llatí:

7 O ens divinal! Tu és Déu per obrar! (v. 1) O ens divinale! Tu es Deus per *intrinsicum* operari

b) En enumeracions de termes en gradació ascendent, la traducció suprimeix la repetició amplificada del possessiu, que conforma major rapidesa al discurs:

10. «Bonea fa home placent, / humil, franch et conexent /et garde hom defalliment» (vv. 568-570).

11. «Car Deus és sant se cové / que-n ell sia sanct de bé / e que-l sanct sia de se» (vv. 423-425).

8 Tu és mon conort, gauig e *ma* vida (v. 33) Tu es meu solamen, gaudium et vita

c) Reducció del verb *ser* com a fórmula d'equivalències referit a Déu, a partir del recurs a l'aposició explicativa que implica major dilació del ritme de recitació:

9 Deus és qui és fill de deytat (v. 165) Deu, qui est Filius de deitate

d) En els casos de doble OD unit per conjunció copulativa, el text llatí suprimeix els possessius:

10 dó mon enteniment e ma voluntat (v. 175) meum trado intellectum et voluntatem

però uneix mitjançant la copulativa les expressions binòmiques:

11 hages misericòrdia de nós e pietat (v. 179) ostende te nobis, misericordem et pium

2.2 *Canvis que suposen una inversió de termes, en enumeracions de les dignitats atribuïdes a Déu o de les potències de l'ànima:*

12 Si tu est Pare bo, savi e virtuós (v. 144)

Si tu es Pater bonus, virtuosus et sapiens

13 en voluntat et en saber (v. 328)

in sapientia et voluntate

14 en poder, saviesa e voluntat (v. 593)

in potestate, voluntate et sapientia,

15 bonea, granea, eternitat e poder (v. 683)

bonitatem, magnitudinem, virtutem, potestatem

2.3 *Canvis que impliquen una modificació en el número de versos de les estrofes, inversió de versos, o omissió del darrer vers d'una estrofa:*

a) Omissions del darrer vers d'una tercina en el text llatí:

16 Com per tu, sanct spirit, stan junctes granesa e bontat, e açò per natura de amant, amable e amat, conuix per nós misericòrdia e pietat (vv. 204-206)

Cum per te, sancte Spiritus, bonitas et magnitudo sint unitæ, et hoc per naturam amantis, amabilis et amare

o agrupació en una estrofa de dos versos en el mateix sentit que en el text català es presenta en una de tres :

17 Deus és habundós en perdonar, en donar et en sperar los peccadors aconsellar (vv. 1805-1807)

Deus est copiosus in parcendo et donando et in peccatores ad confessionem spectando

18 Cell qui és aondós de virtut, stà aondós de salut e no plany si res ha perdut (vv. 1817-1819)
Qui abundat virtute, abundat salute, ne luget si quid amiserit

b) Inversió dels dos primers versos d'una estrofa:

19 En Déu potestat, saviesa e voluntat, stan en singularitat (vv. 219-220)
In Deo sunt in singularitate potestas, sapientia et voluntas

2.4 *Canvis estilístics que afecten les tematitzacions de conceptes del text català*

com és la preferència de la conservació d'un adverbi anteposat a un atribut, que substitueix una tematització d'un element extern a l'oració del text català:

20 Singularment és granesa bona per bontat (v. 225)
Magnitudo per bonitatem est singulariter bona

En alguns casos, un circumloqui subratlla amb més força retòrica la singularitat de Déu; si Déu no fos singular com a principi, sa unitat no seria gran:

no fóra gran sa unitat (v. 233) sua unitas esset in parvitate

Reducció de les frases binòmiques a un sol terme exclòent:

21b val més que obrar castells ne cors (v. 284) *prestantius est quam edificare castellum*

o a un substantiu hiperònim que guanya en especificitat i abraça dos termes de sentit sinònim, o la reducció d'allò concret en abstracte:

22 que-n aur ne argent et honrar (v. 566) quam in divitiis et honore
 23 que en parents ni en argent (v. 1630) quam in consanguineis aut opulencia

Recurs a la dilació del discurs:

24 d'ésser home crucificat (v. 564) flagellandum et crucifigendum

2.5 *Canvis de sentit, que són el resultat d'una traducció diferent:*

25 Aquell viu qui ha bon pensament (v. 452) Ille vivit qui plus Deum quam parentes diligit
 26 penediment e caritat (v. 1442) penitentia et sanitate,

- 27 de migà e de finamén (v. 1827) rex mediationis et perfectionis
 28 qui après la mort viu e no mor (v. 2756) quod post mortem durat intactus

o són el resultat d'una confusió o metàtesi de grafies :

- 29 s'endreça a felicitat (v. 1513) dirigitur ad facilitatem

La versió llatina tendeix a la concreció i sincretisme del discurs, fet que suposa una major facilitat i rapidesa de lectura que el text català :

- 30 Que-n aur ne argent et honrar (v. 566) quam in divitiis et honore
 31 Perdona et salva li peccador (v. 1095) Peccatorum miserere!

2.6 *Casos freqüents d'omissions i llacunes de transcripció del text llatí respecte a la versió catalana:*

- 32 De virtut se pot hom mills honrar e de sendat color e fresar, de cella scut e pentinar (v. 724-6)
 Melius est virtutis ornamentum quam.....

- 33 Hom pot veritat atrobar en hom larg, no en avar, car molt se asauta de donar (v. 754-6)
 Veritatem, qui invenire cupit in homine largo et non in avaro eam querat, quia nimis.....

- 34 per ço que d'ella sia gran larguetat (v. 834) ut.....
 35 Cell qui s'assauta de gran veritat (v. 937) Qui.....
 36 Hom deu algun temps asajar Homo aliquando...
 en hom malvat a castigar,
 no leix-lo del tot amar, (v. 1450-2)
 37 car leyaltat fa hom cabal (v. 1532) quia legalitas.....
 38 Deus és valor per què més val Deus est valor, quia prevalet
 a tot quant és e és cabal omni quod est.....
 a hom de valor natural (v. 1610-2)

- 39 Valor és ço qual per bé Valor est id quod per bonum valet
 e ço ab què hom se capté et id.....
 e ab què hom no fall en re (v. 1613-5) et cum quo homo in nulla re deficit.

- 40 enans lo gire a noxaler, (v. 1774) sed potius.....
 41 stà cruel et orgullós, (v. 1785) superbus existit et.....
 42 et rey és qui no.s desconeix, (v. 1831) et rex est qui.....
 43 Com Deus sia avenir, (v. 2976) Cum Deus sit.....
 44 Avenitivitat e infal·libilitat, (v. 2982) et infallibitas

A banda dels casos anteriors, dels quals donem només una mostra, si comparem l'èxplicit llatí observem una diferència notable: el text llatí insisteix en la repetició dels cants al so dels psalms, mentre que el català posa èmfasi en la lloança de les dignitats i atributs de Déu, i conclou amb una estrofa d'invocació a Déu, de sis versos, que impreca el favor diví a tots els qui canten els noms de Déu.

45 Laus repetendo in fine cuiuslibet psalmi. Laus et honor essentiae personis et attributis divinis et recolamus. Amen.

Ihesus Nazareno et Mariae Virgini, eius matri et speremus et desideremus carnis resurrectionem et in celo coram Deo gratiam et sempiternam glorificationem. Amen.

Laus et honor essentiae Dei et divinis personis et dignitatibus earum. Et recordemus et amemus Ihesum Nazarenum et Mariam Virginem matrem eius et expectemus et desideremus carnis resurrectionis et in celo coram Deo magnam et sempiternam glorificationem in resurrectionem. Amen.
Finit és aquest bon dictat
lo qual sia per Déu guardat,
car per ell lo havem començat.
Deus amorós digne de amar,
a tots cells qui volran cantar
los teus noms, vulles perdonar.

CONCLUSIONS

Amb tot, en aquestes pàgines hem vist com del *LDCND* existeixen dues versions, en llatí i en català; amb la idea de presentar als lectors un text fidel en la nostra edició crítica hem aportat dades de tipus ecdòtic que ens permeten partir de dos manuscrits base, el ms. 81 de la Biblioteca Ambrosiana de Milà, en llatí, i el ms. 59 de la BUB, en català. L'opció per la llengua emprada, feta explícita ja al pròleg de l'obra, així com les dades cronològiques de còpia dels manuscrits, d'una banda, ens ajuden a creure com sembla evident que la versió catalana del *LDCND* és anterior a la versió conservada en llatí. Els resultats que hem adduït de l'anàlisi de la traducció llatina ens han permès de corroborar la constant tendència del text llatí de l'Ambrosiana de Milà cap al sincretisme, el recurs a l'hiperònim que substitueix formes binòmiques, així com una major agilitat del ritme de lectura, que és interromput, d'altra banda, en les llacunes i omissions de nombrosos versos o fins i tot de tercines completes. De més a més, hem apuntat suficients indicis formals, com la desvirtuació de la rima en la traducció al llatí, on només rimaven, i amb rima paroxítona, un mínim percentatge de les estrofes, a diferència de la conservació constant de la rima en la versió catalana.

És per això, que amb tots aquests arguments, haurem de concloure que una edició crítica del *LDCND* hauria de tenir en compte les versions del text en llatí/català, i hauria d'oferir al lector una versió confrontada a doble columna, on es podrien observar i analitzar més detalladament aquells canvis d'omissió, de confusió o inversió de la versió llatina.

ANNA ISABEL PEIRATS

Universitat de València - Raimundus Lullus Institut (Friburg)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AD: Arxiu Diocesà de Mallorca, Palma.
- ALÒS-MONER 1928: Ramon Llull, *Poesies*, ed. Ramon Alòs-Moner, ENC.
- AL-GHAZALI 1992: *The Ninety-nine Beautiful Names of God. Al-Maqṣad al-asnāfi*, trad. David B. Burrell i Nazih Daher, Cambridge, Islamic Text Society.
- BP: Biblioteca Pública de Mallorca, Palma.
- CASTRO 1966: Américo Castro, *La realidad histórica de España*, Porrúa, Biblioteca Porrúa.
- EIJO 1974: L. Eijo Garay, «Las dignidades lulianas», *EL*, 18, 25-46.
- EIXEMENO 1986: Joan Eiximeno, *Contemplació de la Santa Quarentena*, ed. Albert Hauf, Barcelona, PAM.
- FARAL 1971: Edmond Faral, *Les arts poétiques du XIIe et du XIIIe siècle*, Paris, Champion.
- GIMARET 1988: Daniel Gimaret, *Les noms divins en Islam. Exégèse lexicographique et théologique*, Paris, Cerf.
- GLORIEUX 1933: Pierre Glorieux, *Repertoire des maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle*, Paris, Vrin, 2 vols.
- HUGHES 2001: R. Hughes, «Deification/Homification and the Doctrine of Intentions: Internal Christological Evidence for Re-Dating Cent Noms de Dieu», *SL*, 41, 111-115.
- LOHR 1984: Ch. Lohr, «Christianus arabicus, cuius nomen Raimundus Lullus», *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*, 31.1-2, 57-88; també a «Ramon Llull, christianus arabicus», *Randa*, 19, 1986, 7-31.
- LOUCEL 1963: Henri Loucel, «L'origine du langage d'après les grammairiens arabes», *Arabica*, 10.11.
- LUÍS DE LEÓN 1923-25: Fray Luis de León, *De los nombres de Cristo*, Madrid, Espasa-Calpe, 2 vols.
- DIONISI 1541: Pseudo Areopagita, *De divinis nominibus*. Alcalá, Brocarium.
- ROMEU I FIGUERAS 1958: Ramon Llull, *Poesies*, ed. Josep Romeu i Figueras, Barcelona, Selecta.
- ROSSELLÓ 1839: Jeroni Rosselló, *Obras rimadas de Ramon Llull*, Mallorca, Pere Josep Gelabert.
- RIBERA 1899: J. Ribera, «Orígenes de la filosofía de Raimundo Lulio», a *Homenaje a Menéndez Pelayo*, Madrid.
- SAL: Societat Arqueològica Lul·liana, Palma.
- URVOY 1990: Dominique Urvoy, «La place de Ramon Llull dans la pensée arabe», *CR*, 4, 201-220.
- WEISCHER 1968: B. Weischer, «Der islamische Einfluss in Ramon Lull's Buch vom Liebenden und Geliebten», *Kairos. Zeitschrift für Religionswissenschaft und Theologie*, 1, 19-23.
- WEISS 1974: Bernard G. Weiss, «Medieval Muslim Discussions on the Origin of Language», *Zeitschrift für Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 124, 33-41.